ब्रह्मोवाच ।
"रूपं कान्तिरनौपम्यं भिषक्त्वं सर्व्ववस्तुषु ।
सोमपत्वञ्च लोकेषु सर्व्वमेतद्भविष्यति ॥
महातपा उवाच ।
एतत् सर्व्वं द्वितीयायामश्विभ्यां ब्रह्मणा पुरा ।
दत्तं यस्मात्ततस्तेषां तिथीनामुत्तमा तिथिः ॥
एतस्यां रूपकामस्तु पुष्पाहारो भवेन्नरः ।
संवत्सरं शुचिर्नित्यं सुखरूपी भवेन्नरः ॥
अश्विभ्यां ये गुणाः प्रोक्तास्ते तस्यापि भवन्ति च ॥"
इति वराहपुराणम् ॥
अत्र जातफलम् ।
"निखिलगुणगभीरो दानशीलो दयालुः
स्वकुलकुमुदचन्द्रः स्वच्छचित्तोऽतिशूरः ।
निजभुजबलगर्व्वाच्छादितारातिवर्गो
भवति विपुलकीर्त्तिर्यो द्वितीयाप्रसूतः ॥"
इति कोष्ठीप्रदीपः ॥
अथ रथद्वितीया । स्कन्दपुराणे ।
"आषाढ़स्य सिते पक्षे द्वितीया पुष्यसंयुता ।
तस्यां रथे समारोप्य रामं मां भद्रया सह ॥
यात्रोत्सवं प्रकुर्व्वाथ प्रीणयेच्च द्विजान् बहून् ।
ऋक्षाभावे तिथौ कार्य्या सदा सा प्रीतये मम ॥
सा यात्रा । मां जगन्नाथम् ॥
अथ मनोरथद्वितीया ।
सा श्रावणशुक्लद्वितीया । 'मनोरथद्वितीयायां
दिवा वासुदेवार्च्चनं रात्रौ चन्द्रोदयेऽर्घ्यदानं
नक्तञ्च भोजनादिकम् ॥' यथा विष्णुधर्म्मोत्तरे ।
'देवमभ्यर्च्य पुष्पैस्तु धूपदीपानुलेपनैः ।
उद्गच्छतश्च बालेन्दोर्दद्यादर्घ्यं समाहितः ॥
नक्तं भुञ्जीत च नरो यावत्तिष्ठति चन्द्रमाः ।
अस्तं गते न भुञ्जीत व्रतभङ्गभयान्नरः ॥'
अथ भ्रातृद्वितीया । लिङ्गपुराणे ।
'कार्त्तिके तु द्वितीयायां शुक्लायां भ्रातृपूजनम् ।
या न कुर्य्याद्विनश्यन्ति भ्रातरः सप्तजन्मनि ॥'
तस्या इति शेषः ॥ महाभारते ।
'कार्त्तिके शुक्लपक्षे तु द्वितीयायां युधिष्ठिर ! ।
यमो यमुनया पूर्व्वं भोजितः स्वगृहे स्वयम् ॥
तस्यां निजगृहे पार्थ ! न भोक्तव्यमतो बुधैः ।
यत्नेन भगिनीहस्ताद्भोक्तव्यं पुष्टिवर्द्धनम् ॥
दानानि च प्रदेयानि भगिनीभ्यो विशेषतः ॥'
तथा ।
'यमश्च चित्रगुप्तश्च यमदूतांश्च पूजयेत् ।
अर्घ्यञ्चात्र प्रदातव्यो यमाय सहजद्वयैः ॥'
सहजद्वयैर्भगिनीभ्रातृभिः । अर्घ्यमन्त्रः ।
ॐ एह्येहि मार्त्तण्ड पाशहस्त
यमान्तकालोकधरामरेश ! ।
भ्रातृद्वितीयाकृतदेवपूजां
गृहाण चार्घ्यं भगवन्नमस्ते ॥
प्रणाममन्त्रः ।
ॐ धर्म्मराज नमस्तुभ्यं नमस्ते यमुनाग्रज ।
पाहि मां किङ्करैः सार्द्धं सूर्य्यपुत्र नमोऽस्तु ते ॥
यमुनाञ्च संपूज्य नमस्कुर्य्यात् ।
ॐ यमस्वसर्नमस्तेऽस्तु यमुने लोकपूजिते ।
वरदा भव मे नित्यं सूर्य्यपुत्रि ! नमोऽस्तु ते ॥
अन्नं दत्त्वा पठति ।
भ्रातस्त्वानुजाताहं भुङ्क्ष्व भक्तमिदं शुभम् ।
प्रीतये यमराजस्य यमुनाया विशेषतः ॥
ज्येष्ठा तवाग्रजाताहमिति वदेत् ।
तथा यमद्वितीयायां यात्रायां मरणं भवेत् ॥
अनध्यायद्वितीया यथा ।
प्रे-को-चे-चाद्वितीयास्ताः प्रेतपक्षे गते तु या ।
या च कोजागरे जाते चैत्रावल्याः परेऽपि या ॥
चातुर्मास्ये समाप्ते च द्वितीया या भवेत्तिथिः ।
परास्वेतास्वनध्यायः पुराणैः परिकीर्त्तितः ॥"
इति तिथितत्त्वम् ॥
"पक्षयोर्मासमासस्य द्वितीयां परिवर्ज्जयेत् ॥"
इति विष्णुपुराणम् ॥
द्वितीयाकृतं, त्रि, (द्वितीयं कर्म्मणि कृतमिति ।
"कृञो द्वितीयतृतीयशम्बबीजात् कृषौ । ५ ।
४ । ५८ । इति डाच् ।) वारद्वयकृतश्चेत्रम् ।
इत्यमरः ।२।४।४॥ दोचसा भूँइ इति भाषा ॥
द्वितीयाभा, स्त्री, (द्वितीया हरिद्रावत् आभा-
तीति । आ+भा+कः ।) दारुहरिद्रा । इति
शब्दचन्द्रिका ॥
द्वित्राः, त्रि, (द्वौ वा त्रयो वा । "संख्यायाश्चया-
सन्नादूराधिकसंख्याः संख्येये ।" २ । २ । २५ ।
इति समासः । "बहुव्रीहौ संख्येये डजबहु-
गणात् ।" ५ । ४ । ७३ । इति डच् ।) द्वौ वा
त्रयो वा इमे । इति संक्षिप्तसारः । नित्यबहु-
वचनान्तोऽयम् ॥ (यथा, रघुः । ५ । २५ ।
"द्वित्राण्यहान्यर्हसि सोढुमर्हन्
यावद् यते साधयितुं तदर्थम् ॥")
द्विदन्, [त्] त्रि, (द्वौ दन्तौ यस्य । "वयसि दन्तस्य
दत् ।"५।४।१४१। इति दन्तस्य दत्-आदेशः ।)
दन्तद्वययुक्तदशादिः । इति हेमचन्द्रः ।४।३२६॥
द्विदाम्नी, स्त्री, (द्वे दामनी बन्धनरज्जू यस्याः ।
"दामहायनान्ताच्च ।" ४।१।२७। इति ङीप् ।)
रज्जुद्वययुक्ता गौः । इति सुग्धबोधव्याकरणम् ॥
द्विदेहः, पुं, (द्वाभ्यां देहोऽस्येति । गजाननत्वा-
देवास्य तथात्वम् ।) गणेशः । इति त्रिकाण्ड-
शेषः ॥ (द्वात्मकराशिः । इति ज्योतिषम् ॥)
द्विधा, व, (द्वि+"संख्याया विधार्थे धा ।" ५।३।
४२ । इति धा ।) द्विप्रकारम् । इति सुग्ध-
बोधम् ॥ (यथा, देवीभागवते । ३ । ६ । ५ ।
"यथा दीपस्तथोपाधेर्योगात् सञ्जायते द्विधा ।
छायेवादर्शमध्ये वा प्रतिबिम्बं तथावयोः ॥")
द्विधागतिः, पुं, (द्विधा द्विप्रकारा गतिर्यस्य ।)
कुम्भीरः । इति हेमचन्द्रः ।४।४१८॥ द्विप्रकार-
गतियुक्ते, त्रि ॥
द्विधातुः, पुं, (द्वौ धातू यस्य । देवगजदेहत्वा-
देवास्य तथात्वम् ।) गणेशः । इति शब्दरत्ना-
वली ॥ (द्वौ धातू ताम्रादिधातुद्वये यत्र ।)
धातुद्वये, क्ली ॥
द्विधात्मकं, क्ली, (द्विधा आत्मा यस्य । कप् ।)
जातीकोषम् । इति शब्दचन्द्रिका ॥
द्विधालेखः, पुं, (द्विधा लिख्यते यत्र । लिख+
आधारे घञ् ।) हिन्तालवृक्षः । इति राज-
निर्घण्टः ॥ द्विप्रकारलेखनीये, त्रि ॥
द्विनयकः, पुं, (द्विर्द्वितीयो नयक इव ।) दुर्ज्जनः ।
इति हेमचन्द्रः ॥
द्विपः, पुं, (द्वाभ्यां शुण्डासृग्भ्यां पिबतीति ।)
पा+कः ।) हस्ती । इत्यमरः । २ । ८ । ३४ ॥
(यथा, माघे । ३ । ६० ।
"तेजोमहद्भिस्तमसेव दीपै-
र्द्विपैरसम्बाधमयाम्बभूवे ॥")
पुं, नागकेशरः । इति रत्नमाला ॥
द्विपथं, क्ली, (द्वयोः पथोः समाहारः । तद्धिता-
र्थेत्यादिना समासः । "ऋक्पूरब्धूः पथामानक्षे ।"
५ । ४ । ७४ । इति अः ।) पथद्वयम् । दोमाता
पथ इति भाषा । तत्पर्य्यायः । चारुपथः २ ।
इति हेमचन्द्रः । ४ । ५२ ॥ द्वौ पन्थानौ यत्रे-
त्यर्थे, त्रि ॥
द्विपदः, पुं, (द्वे पदे यस्य ।) मनुष्यः । (यथा,
महाभारते । १ । ७४ । ५६ ।
"ब्राह्मणो द्विपदां श्रेष्ठो गौर्वरिष्ठचतुष्पदाम् ॥")
देवः । पक्षी । राक्षसः । यथा, प्रवरसारे ।
"द्विपदेऽपि चतुर्भेदा वृदेवपक्षिराक्षसाः ॥"
द्विपदराशिः, पुं, (द्वे पदे यस्य । स चासौ राशि-
श्चेति ।) मिथुनम् । तुला । कुम्भः । कन्या ।
धनुषः पूर्व्वार्द्धम् । यथा, ज्योतिस्तत्त्वे ।
"मिथुनतुलाघटकन्याद्विपदाख्याश्चापपूर्व्व-
भागश्च ॥"
द्विपमदः, पुं, (द्विपस्य हस्तिनो मदः ।) हस्ति-
मदः । इति राजनिर्घण्टः ॥
द्विपर्णी, स्त्री, (द्वे द्वे पर्णे यस्याः । ङीप्) वन-
कोली । इति रत्नमाला ॥ पर्णद्वययुक्ते, त्रि ॥
द्विपात्, [द्] त्रि, द्वौ पादौ यस्य सः । (पादस्य
पाद्भावः ।) पादद्वययुक्तः । इति सुग्धबोध-
व्याकरणम् ॥
द्विपाद्यं, क्ली, (द्वौ पादौ परिमाणमस्य । "पद-
पादमाषशताद् यत् ।" ५।१। ३४ । इति यत् ।)
द्विगुणदण्ड. । इत्यमरः । २ । ८ । २७ ॥
द्विपायी, [न्] पुं, (द्वाभ्यां सुण्डासृग्भ्यां पिब-
तीति । पा+णिनिः ।) हस्ती । इति हारा-
वली । १४ ॥
द्विपृष्ठः, पुं, (द्वौ पृष्ठौ यस्य ।) राजभेदः । तत्-
पर्य्यायः । ब्रह्मसम्भवः २ । इति हेमचन्द्रः ।
३ । ३५६ ॥
द्विबिन्दुः, पुं, (द्वौ बिन्दू यत्र ।) विसर्गवर्णः । यथा,
बिन्दुद्विबिन्दुमात्रौ वर्णौ क्रमानुवौ संज्ञौ स्तः ।
इति सुग्धबोधव्याकरणम् ॥ ग्रन्थद्वयच्च ॥
द्विमातृजः, पुं, (द्वाभ्यां मातृभ्यां जायते इति ।
जन+डः ।) गणेशः । इति हेमचन्द्रः ।३।२१०॥
द्विमुखः, पुं, (द्वे मुखे यस्य ।) राजसर्पः । इति
हलायुधः ॥ मुखद्वययुक्ते, त्रि ॥
द्विमुखा, स्त्री, (द्वे मुखे यस्याः ।) कर्कटी । इति
शब्दचन्द्रिका ॥ गाडु इति भाषा । चलौका ।